

RUNER SOM IDENTITÆRE SYMBOLER OG FAGMILJØENES ANSVAR

Runer brukes som symboler i politisk propaganda på ytterste høyrefløy. For eksempel identifiserer motstandsbevegelsen Nordfront seg med t-runen, Vigrid med R-runen (algiz), i likhet med amerikanske National Alliance, og en rekke aktivister, som for eksempel Varg Vikernes, fører politisk kamp med runer som våpen i ulike bloggfora på internett. Hvordan bør den etablerte vitenskapen forholde seg til den ikke-vitenskapelige bruken av runer? Hvordan bør vitenskapelige fagkulturer forholde seg til politikk og identitære bevegelser? Det ideologiske og politiske budskapet runene forbindes med, gjør dem velegnet til en studie av det mer generelle spørsmålet om forskernes ansvar for å styrke folks historiske og kulturelle bevissthet.

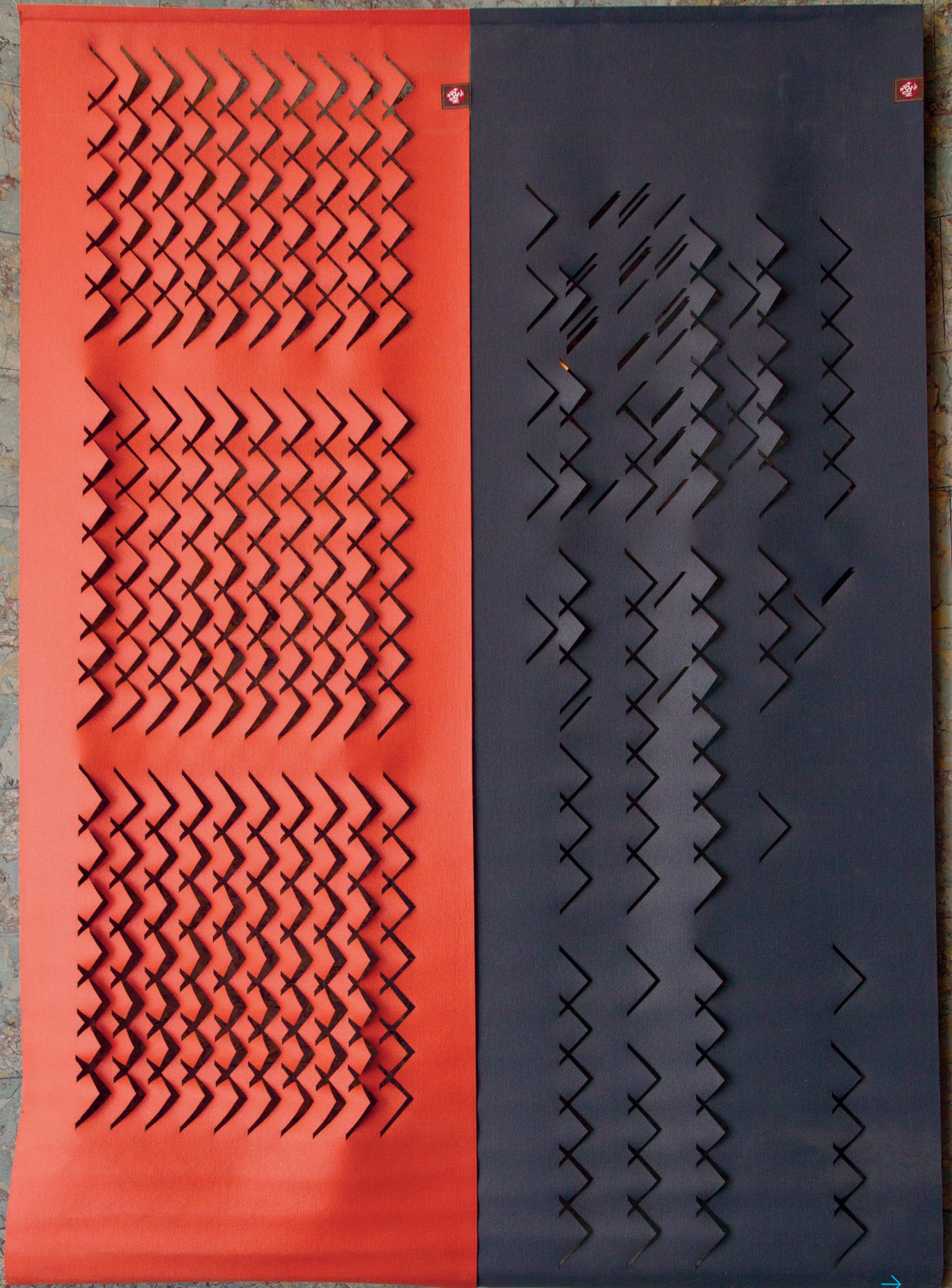

KAROLINE KJESRUD

Postdoktor norrøn filologi, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Det humanistiske fakultet, UiO

karoline.kjesrud@iln.uio.no

Kunstverk av Petrine Vinje, fra prosjektet Agla Hagla.
Foto: Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

→ INNLEDNING

I prosjektet Agla Hagla samarbeidet billedkunstner Petrine Vinje og undertegnede, som er norron filolog, om en undersøkelse av Runearkivet. Prosjektet var en del av Norsk kulturråds satsning «Hva er det med arkiv?» i 2012–2014. Runearkivet er en arkivinstitusjon under Universitetet i Oslo som forvalter dokumentasjon av vår eldste skriftlige historie, samt århundrer med forskningshistorie relatert til denne. I vårt arbeid ble det tydelig hvordan runene er gjenstand for betente møter mellom objektiv forskning og subjektive forklaringsmodeller som er grunnlag for dannelsen av politisk og religiøs identitet. Forskere interesserer seg for runenes språklige og historiske dimensjoner, pseudo-vitenskapelige aktører forklarer gjerne runene ut fra interesser i en uridentitet, mens ideologiske aktivister først og fremst forholder seg til runene som symboler. I denne artikkelen vil jeg undersøke hvordan runer kan opptre som brennhete symboler for identitære bevegelser, samtidig som de er primærmaterialet for den vitenskapelige disiplinen runologi. Hvem har ansvaret når forskningsresultater produsert i en annen tid og diskurs blir revitalisert i nye ubehagelige kontekster? Kan en undersøkelse av historiske forhold som forklarer dagens mangefasetterte bruk av runer, hjelpe oss å finne strategier for hvordan den varierende tilnærmingen til runer kan møtes av lærere og forskere i dag?

PERSPEKTIVER OG TILNÆRMING

Runer er skrifttegn i et skriftsystem som var i bruk allerede fra 160 e.Kr. og helt frem til 1500-tallet, hovedsakelig i Nord-Europa, og særlig i Skandinavia, men enkelte innskrifter finnes også fra andre steder. Runer ble ristet på tre, stein, bein og metallobjekter, og bevarte runeinnskrifter forteller om fortidig kommunikasjon. I forskningen er runene forbundet med faget runologi. Runologer identifiserer, dechiffrerer og dokumenterer runeinnskrifter fra en historisk tid, samt tolker det budskapet innskriftene formidler. Runologenes praksis i dag har vokst frem av flere hundre år med tidligere virksomhet. De første som arbeidet vitenskapelig med runer, var antikvarer på 1500-tallet som sørget for å dokumentere fortiden med hensikt å styrke identitetsfølelsen i det svenske og det dansk-norske riket. I dag finnes det runologer som først og fremst jobber med de lingvistiske og dokumenterende aspektene ved runer og runeinnskrifter, mens andre runologer har en mer kontekstuell tilnærming til faget, og søker å forklare de aktuelle innskriftene i bredere sosiale og historiske kontekster. Runene interesserer imidlertid ikke bare runologer, men også forskere blant annet innen historie, arkeologi, språk og kulturfag. Dessuten har runene en bred allmenn appell blant «nye vikinger» og ny-hed-

ninger, personer som tar utgangspunkt i universelle mønstre for å forsvare en urgammel identitet i geografi, språk og kultur, og blant nynazister, høyreekstremer og andre i identitære (de som fronter en etnisk og kulturell identitet i sin verdensanskuelse) og tradisjonalistiske bevegelser.

Bruken av runene i propagandaapparatet til ekstreme politiske bevegelser bidrar til at runetegnene blant mange assosieres med hatsideologi, «white pride» og nasjonalisme. De appellerer til personer som søker identitet og tilhørighetsfølelse, fordi symbolene er kraftige identitetsmarkører til kollektivene de er satt til å symbolisere, og fordi de representerer noe gammelt, de henviser til en slags ur-identitet. Symbolene blir

«Den betente bruken av runer kan trekkes inn i en større debatt som handler om humanistiske fags forhold til pseudo-vitenskap og andre ikke-vitenskapelige aktører.»

den visuelle markøren som bidrar til en forherligelse av gruppens felles identitet/tilhørighet, og skaper et «vi», som gjerne er i motsetning til «dem». Norbert Elias har formulert det slik: «Sterke positive følelser av den typen vi vanligvis betegner med «kjærlighet» knytter seg til disse symbolene og det kollektivet de står for» (Elias, 1994 [1989], s. 29). For mange ikke-nasjonalister blir den naturlige reaksjonen i møte med slike identitetstunge symboler å markere avstand fra dem. Vi ser runologer, arkeologer og historikere ta avstand fra propagandistisk bruk av vikingtid, og runetegn spesielt, i stadig økende grad. Det er likevel lite som tyder på at avstandstagende i de faglige kjernene gjør at den pseudo-vitenskapelige og propagandistiske bruken av runetegn avtar. Kan det være andre måter å møte den mangefasetterte runebruken på enn å ta avstand fra den?

Den betente bruken av runer kan trekkes inn i en større debatt som handler om humanistiske fags forhold til pseudo-vitenskap og andre ikke-vitenskapelige aktører. Liknende spørsmål har vært drøftet i tilknytning til andre fagfelt, for eksempel alternativ medisin og alternativ arkeologi (Andersson & Welinder, 2004). Kunsthistoriker Vidar Trædal (2004) har illustrert forholdet mellom arkeologi og «fringe archaeology» (også

kalt pseudo-arkeologi: aktører som ikke følger fagets uttalte kildekritiske forbehold og metodiske praksis) som en kjerne omsluttet av flere lag sirkler. Ingen av sirkellagene – de ulike kulturene – er helt statiske, og alle lagene blir påvirket av kjernen. Jo lenger fra kjernen man kommer, dess tydeligere ser Trædal at interessene for ur-identitet, migrasjoner og geometri, som peker mot universelle størrelser, blir. I disse sirkelene skapes enkle svar på store spørsmål relatert til identitet.

I møtet med verdens kompleksitet søker mennesket stadig svar på hvem det er, og hvor det kommer fra – mennesket har behov for å skape sin egen identitet. Naturlig nok handler identitet ofte om språk, steder, landskap, religion og etnisitet – de er alle fenomener det er lett å relatere seg til. Identiteten er foranderlig, avhengig av hvilken kontekst den søkes forklart i, og hva identiteten forklares i forhold til.¹ I det øyeblikket man markerer sin tilhørighet til noe, tar man også avstand fra noe annet. I dette øyeblikket styrkes det som oppleves karakteristisk ved en selv eller en gruppe, og en identitet bygges. Menneskets identitetsbehov skaper sosiale, politiske og kulturelle bånd mellom mennesker. Man kan derfor si at identitetsbehovet er et sosialt anliggende, men det kan like gjerne være maktlegitimerende og autoritetsbyggende og tar plass både på individuelle og kollektive plan.

Dersom vi anlegger et kultursemiotisk perspektiv (jfr. Lotman, 2008 [1996]) på sirkellagsmønsteret med fagkulturer og de omsluttende aktørene, kan vi studere de ulike sirkellagene som ulike kulturer. Et av grunnprinsippene Lotman beskriver i sin kultursemiotikk, er at en kultur er avhengig av et «de andre» for å kunne eksistere. Like viktig som en selvorganisering er altså en ytre desorganisering – en definisjon og et avstandstagende til dem som ikke tilhører kjernen (Lotman, 2008 [1996], s. 112). Fagkulturen har en egen identitet. Den runologiske kjernen (eller den arkeologiske) er en fagkultur, der normer for praksis har utviklet seg i takt med tiden. Fagets kjerne er til enhver tid resultat av en historie med forskning, viten og innsikt, som tidligere fagpersoner har tråkket opp stiene til. Den forvalter en kunnskap om runer og runenes forskningshistorie som andre grupperinger gjenbruker. Utenfor fagkulturen er man ikke nødvendigvis opptatt av fagligheten som utøves i kjernen. Her søker man svar på sine egne spørsmål, ved hjelp av kunnskapen som fagkulturen forvalter.

En hypotese for denne undersøkelsen er at jo

mer markant gjenbruk av kunnskapen som fremtrer i undergrunnskulturer, desto sterkere behov har fagkulturen for å underbygge sin egen identitet, og sin egen kommunikasjonsform. Selv om fagkulturen er i sentrum og har utviklet et eget språk, vil dette språket virke fremmed i periferien (Lotman, 2008 [1996], s. 96 f). Slik kan man tenke seg at jo sterkere identitet brukerne av en fagkultur knytter til sin praksis, jo mer urovekkende finner de de andre brukerne. Og vice versa – jo mer lukket og avgrenset en fagkultur opptrer i møtet med undergrunnskulturer, jo viktigere blir det for dem å finne alternative svar. For eksempel har vi

«Ekstreme politiske forklaringsmodeller brer seg raskt i nye nettbaserte samfunn, som det internasjonale nettstedet Metapedia, svenske Avpixlat og norske Document.no, som tilbyr folk det de kaller en 'alternativ' sannhet til den som formidles i tradisjonelle kanaler, eller mer marginale høyreekstreme grupperinger som Motstandsbevegelsen Nordfront.»

nylig opplevd at runologer finner det vanskelig å akseptere at Skiforbundet bruker runer som symboler som nazistiske grupperinger har brukt før dem, i frykt for at runene skal assosieres med nazistiske verdier (Aaser & Holmes, 2017).

Ekstreme politiske forklaringsmodeller brer seg raskt i nye nettbaserte samfunn, som det internasjonale nettstedet Metapedia, svenske Avpixlat og norske Document.no, som tilbyr folk det de kaller en «alternativ» sannhet til den som formidles i tradisjonelle kanaler, eller mer marginale høyreekstreme grupperinger som Motstandsbevegelsen Nordfront. Samtidig som

¹ Identitetsbegrepet er et omfattende tema i flere disipliner, og kan nødvendigvis diskuteres i langt mer utfyllende termer. En populærvitenskapelig tilnærming til begrepet finnes for eksempel i Thomas Hylland Eriksens bok *Røtter og fatter – identitet i en omskiftelig tid*. Aschehoug forlag, 2004. Om bruk av historien i identitetsbygging kan det for eksempel vises til: Tore Jansson: *Germanerna: myten, historien, språken*. Stockholm: Norstedts, 2013. Peter Heather: *Empires and Barbarians: Migration, Development and the Birth of Europe*. London: Macmillan, 2009.

→ europeiske stater enes om en felleseuropeisk politikk for handelsavtaler og innvandringspolitikk, vokser subkulturer i mange europeiske land frem med en felles intensjon og visjon om å samle det ariske folk, og fremme de ariske, germanske verdier. I sosiale medier oppstår med jevne mellomrom hashtagger og profiler med arisk propaganda. Når «arisk kitsch» spres over sosiale medier,

«Den høye deltakelsen i høyreekstreme politiske bevegelser i Ungarn er oppsiktsvekkende, det samme er deres tiltrekning mot historiske kuriositeter for å underbygge identitet. Eksempelvis ble det i 2010 lov å lage bynavnskilt med den gamle ungarske skriften Rovás. Initiativet kom fra det høyreekstreme partiet Jobbik.»

blir runer ofte valgt som symbol fordi de representerer noe gammelt, noe «upåvirket». Det er betimelig å spørre hvilket ansvar fagkulturen har for alternativ tolkningspraksis som foregår i slike undergrunnskulturer.

Da nettsiden Metapedia ble lansert i 2006, var det som et europeisk initiativ med mål om å fungere som en alternativ database til Wikipedia – en database som avslører strategiene «de andre» benytter for å styre verden. Ifølge Metapedias egne sider var den svenske siden den første virksomme siden, senere er 15 andre europeiske språk blitt tilføyd, deriblant norsk og dansk. Den ungarske siden skiller seg ut med et bemerkelsesverdigg høyt antall artikler, hele 147684 pr. 23.07.2016 (til sammenlikning fantes det da 392086 artikler på den ungarske Wikipedia), og er den mest aktive av nettstedets undersider. Den høye deltakelsen i høyreekstreme politiske bevegelser i Ungarn er oppsiktsvekkende, det samme er deres tiltrekning mot historiske kuriositeter for å underbygge identitet. Eksempelvis ble det i 2010 lov å lage bynavnskilt med den gamle ungarske skriften Rovás. Initiativet kom fra det høyreekstreme partiet Jobbik. Resultatet er at mange byer som har en høyresentrert majoritet har to skilt med byens navn: et med latinske bokstaver og et med Rovás – dette til tross for at Rovás ikke lenger er et levende skriftsystem. De siste

sporene av et skriftspråk i bruk var på 1600-tallet, før det oppstod igjen på slutten av 1900-tallet – og da i ny og populær bruk. Det synes altså å være en parallell mellom den identitære oppslutningen i landet, den høye deltakelsen i høyreekstreme politiske bevegelser og interessen for det gamle skriftsystemet. Således peker det ungarske eksempelet på en interesse som synes å gjelde for identitære bevegelser mer generelt – det viser en lidenskap for å bruke forgangne skriftsystem som identitetsbærere.

I artiklene som er skrevet for nettstedet Metapedia, løftes mer og mindre kjente faglige og kulturelle autoriteter frem. Her legges det stor vekt på historiske skikkelser, monumenter, språklige og visuelle symboler. Den samme retorikken gjenfinnes på den svenske nettsiden Avpixlat, som hevder å ha svimlende høyt antall treff per dag. Siden leverer dagsaktuelle nyheter «ur synvinklar och om en verklighet som övriga medier i kartellbildning med varandra och det politiska etablissemanget undanhåller medborgarna». Et utvalg kronikører bidrar til deres nyhetsformidling, og støttes av *Föreningen för Sverigevänliga interessen*. Her formidles den «virkelige sannhet» – den som riksmidlene ikke forteller. Den ene nettportalen presenterer overordnede perspektiver, den andre dagsaktuelle problemstillinger. Begge gjør bruk av historiske autoriteter og andre symboltunge språklige og visuelle bilder.

Når disse betraktninger sammenstilles med diskusjonene av humanistiske fags forhold til populærkultur, av den type som er diskutert av tidligere nevnte Andersson og Welinder, og Trædal, tegner det seg et bilde av at disse strategiene er mer allmenne for hvordan «populærkultur» (interesserte, men utenfor faglige kretser) søker svar på overordnede tematiske interesseområder som særlig handler om identitet, uopprinnelse, folkevandringer og migrasjon. Det er typisk at autoriteter og universelle størrelser (gjørne i form av symboler) løftes frem i argumentasjonen. Fra et vitenskapelig perspektiv anses slike aktører i beste fall å bedrive pseudo-vitenskap, men like ofte bevisst propaganda. Selv hevder aktørene å fremme «metavitenskap». Autoriteter i form av tidligere fagfolk, bygninger, monumenter og universelle symboler løftes frem i argumentasjonen. Så er spørsmålet om man skal forholde seg til det, eller lukke øynene for det og tenke at det ikke er «vårt» problem?

For å forstå hvilke mekanismer som virker når visse aktører langt utenfor kjernen anser seg selv for å besitte den egentlige sannheten, den sannheten som ikke fagfolk kjenner til, vil jeg (1) undersøke fagkjernens identitetsdannelse og (2) hvordan denne kan påvirke et avstandstagende til andre aktører, (3) før jeg til sist vil spørre om det å avdekke dette mønsteret kan bidra til at kommunikasjonen mellom fagkultur og

andre interessegrupper blir mindre polarisert og symbolene kan avkles?

FAGKJERNENS IDENTITET

Runologifagets identitet har vært gjenstand for mange diskusjoner internt i fagmiljøet. Hovedspørsmålet har dreid seg om hvorvidt runologien skal klassifiseres som språkvitenskap, filologi, arkeologi, kulturvitenskap eller en tverrfaglig disiplin? (Barnes, 1994, 2013; Spurkland, 1987; Antonsen, 1995; Peterson, 1996). Debatene rundt fagets kjerne pågår fortsatt, og særlig de siste tiårene har det kommet ulike bidrag, for eksempel i kontekstuell runologi, som utvider fagets (tradisjonelle) rammer. En av forklaringene på fagets diskusjon av hva slags vitenskap runologien er, så som språkvitenskap, filologi, epigrafikk e.l., kan utfra et kultursemiotisk perspektiv forklares som at man i kjernen av en kultur, bevisst og ubevisst, har behov for å markere

«Svenske Johannes Bureus var altså en av de første som introduserte det antikvariske og dokumentariske arbeidet med runer. Men ikke bare det, han var også en av de første som kombinerte runer og esoteriske interesser (Norris, 2015).»

avstand til aktørene utenfor kjernen, og dermed tydeliggjøre sin egen identitet. Det kan ha vært en forståelig effekt av at runene alltid har vekket bred interesse utenfor academia. I sitt forsøk på å definere fagets identitet fokuserte Marie Stoklund (2006) på digitalisering og dokumentasjon av runeinnskrifter. I samme vending reiste hun spørsmålet om hvem som har ansvaret for den stadig mer mangfoldige bruken av runer i ikke-vitenskapelige kretser. Spørsmålet har så vidt meg bekjent ikke funnet noe entydig svar – snarere tvert imot – det ser ut til å være like aktuelt ti år senere.

Dokumentasjon av runeinnskrifter har vært en av runologiens viktigste oppgaver gjennom historien, og har helt klart vært retningsgivende for fagets identitet. Ole Worm (1588–1654) og Johannes Bureus (1568–1652) fra henholdsvis Danmark og Sverige, la grunnlaget for fagets dokumentasjonspraksis allerede på

1600-tallet. Deres virksomhet var del av identitetsbygging og kongelig maktlegitimering. Etter at Kalmarunionen mellom Norge, Sverige og Danmark ble oppløst i 1523, oppstod et behov for å markere de enkelte landenes identitet, og de respektive landenes konger (over Danmark-Norge og Sverige) ville legitimere sin makt – overfor hverandre og for det øvrige Europa. Fagfolk ble engasjert til å gi landene en historisk forankring, og Worm og Bureus bidro med katalogisering av oldsaker med runeinnskrifter for å konstatere landenes urgamle opprinnelse (*Svenskt biografiskt lexicon*, 1926; Moltke, 1958, s. 108; Skovgaard-Petersen, 2010, s. 26). Som representanter for ulike land fant Worm og Bureus forskjellige svar på mange av de samme spørsmålene: Hvilket rike kunne skilte med lengst historie? Hvor kom egentlig runene fra? Hvem hadde hatt dem lengst? Følgelig ble også debatten mellom dem spent. Begge la grunnlag for det som skulle bli fagets kjerneoppgaver: å samle inn, dokumentere og registrere innskrifter av runer.

Svenske Johannes Bureus var altså en av de første som introduserte det antikvariske og dokumentariske arbeidet med runer. Men ikke bare det, han var også en av de første som kombinerte runer og esoteriske interesser (Norris, 2015). Ved å argumentere for runenes urgamle opphav knyttet Bureus tegnene til andre esoteriske tradisjoner, som for eksempel kabbalah, som spredte seg over mange områder i Vest-Europa på slutten av femtenhundretallet og begynnelsen av sekstenhundretallet (Andersson, 1995, s. 99). Det var på denne tiden runologien som fag ble etablert, av personer som hadde interesse av å forbinde vitenskapen med spirituelle dimensjoner. Denne dobbeltheten har fulgt faget gjennom århundrer. Helt siden runologiens spede begynnelse på slutten av 1500-tallet eksisterte nemlig parallelle tolkninger av runer der det symbolske var mer fremtredende enn det språklige.

Da Ludvig A. Wimmer i Danmark og Sophus Bugge i Norge iverksatte nye og omfattende dokumentasjonsprosjekter i andre halvdel av 1800-tallet, skjedde det samtidig som de arbeidet for å forankre runologien i språkvitenskapen. Men runene skulle ikke alene bli forbundet med språklige studier fra den tid. På begynnelsen av 1900-tallet presenterte flere forskere alternative tolkninger til runenes potensial. Professor Sigurd Agrell (1881–1937) var en av dem. Han er særlig kjent for sin Uthark-teori, som går ut på at runenes overleverte rekkefølge (som begynner med *fupark*) ikke er den opprinnelige, men at rekken egentlig begynte med *u* og sluttet med *f* (Agrell 1991 [1931]). Agrells ambisjon var å knytte runemagi til universelle systemer, og han lette etter systemer i innskriftene som kunne bekrefte hans hypotese. I Agrells tid var flere forskere tilbøy-

→ lige til å forstå runene som mer enn skriftegner, og det var ikke uvanlig å betrakte dem som symboler anvendt i kultisk praksis. Andre aktører på begynnelsen av 1900-tallet brukte runer til å fremme ideer om germanske stammer, ur-germansk renhet, noen også i sammenblanding med åndelig innsikt og spirituell praksis, f.eks. Guido von List (1848–1919). Historisk interesse som ble kombinert med okkult interesse, førte til politiske bevegelser og utviklingen av ideologi, mest markante er eksemplene fra *Völkisch*-bevegelsene og nasjonalsosialistisk ideologi. Sammen med Guido von List var Karl Willigut en viktig frontfigur i slike miljøer (Andersson, 1995; Emberland, 2009).

Runer ble følgelig brukt som symboler i nazistenes politiske propagandaapparat, blant annet var S-runene i SS-tegnet, hagalsrunen og odelsrunen viktige symboler – og de var ikke tilfeldig valgt. Et eget forskningsinstitutt for runestudier ble opprettet ved Nazi-regimets avdeling for *Ahnenerbe* i 1940: *Lehr- und Forschungsstätte für Runen- und Sinnbildkunde*. Særlig var det tyskeren Hermann Wirth (1885–1981) som

«I USA har den såkalte Kensingtonsteinen vakt stor interesse i generasjoner med etterkommere av utvandrere i Midtvesten. Det har vært en aktiv dialog mellom runologer og KRS-tilhengere helt siden steinen ble oppdaget.»

videreførte symbolske tolkninger knyttet til runenes ideologiske budskap (Hunger 1984: 220–238), men også språkforskeren og runologen Wolfgang Krause (1895–1970) rådførte *Ahnenerbe* om runetegnenes symbolske kvaliteter. Han bidro blant annet med opplæring i runenes potensiale – som språk og symbol – til dem som utviklet den tyske nasjonalsosialismens propagandaapparat. Ideene om noe «ur-opprinnelig» og runenes lange historie var utgangspunktet for å benytte runer som symboler. Det var denne historiske interessen kombinert med interesse for okkultisme som gjorde at okkult praksis, ideologisk bruk og historisk identitet ble sterkt knyttet sammen i nazistiske strømninger. Runene ble misbrukt med en propagandistisk funksjon.

Også i Norge ble slike interesser formidlet. Det norske *Tidsskriftet Ragnarok* (1934–1945) frontet nasjonalsosialismen i Norge og publiserte artikler, blant annet om norrøn mystikk (Emberland, 2003).

Et raskt tilbakeblikk på den runologiske fagtradisjonen viser altså at ulike magiske, symbolske og ideologiske fortolkninger har blitt fremmet av fagfolk parallelt med den dokumentariske praksisen. I 1952 ville Anders Bæksted presisere runologifagets språklige forankring i sin bok *Målruner og Trolldrumer*, som var spesielt rettet mot fagfeller, blant annet Sigurd Agrell. Han mente interessen for symboler og magi overskygget språklige hensyn, og tok tydelig avstand fra denne tolkningspraksisen, som han mente fikk for stor plass i faglige debatter. Bidraget har senere blitt satt i sammenheng med en språklig vending som preget runologien i 1950-årene, og som kan forklares som et nødvendig oppgjør særlig med nazismens bruk av runer som symboler (Andersson, 1995, s. 310). Forskningens objektive ideal og positivistiske argumentasjon som fulgte i etterkrigstiden, kan sees på som en reaksjon på hvordan fag og forskning tjente til inntekt for konstruksjon av ideologier.

Bjørn Andersson mener at Bæksteds bok fikk begrenset innvirkning på runologifaget (Andersson, 1995, s. 328). Selv vil jeg mene at Bæksted har hatt stor innflytelse på faget i flere tiår etterpå. Nettopp den språklige argumentasjonen han fremmet, har forblitt den etablerte runologiske praksis, og ikke bare det: Fagets overordnede språklige fortolkningspraksis ble i tiårene etter Bæksteds bok stadig mer rendyrket. Runologer er i dag nøye med å presisere at runene var skriftegner i et skriftsystem, og at tegnene symboliserer lyder (se for eksempel Knirk, 1997, s. 86, Spurkland, 2001, s. 23, Barnes, 2013, s. 25), mens visse innskrifter kan tolkes som eksempler på rituelle praksiser og kultaktivitet (se for eksempel Düwel, 1988; MacLeod & Mees 2006; Zimmermann, 2014/2015). Den faglige uenigheten omkring runenes symbolske horisont som rådet blant runologer i tiden før andre verdenskrig, er ikke like fremtredende i dag.

HVORDAN KJERNEN I FAGET TAR AVSTAND TIL ANDRE AKTØRER

Runologifagets identitet er funderet på lesing og tolking av runeinnskrifter. Funnene, de faktiske innskriftene, står i sentrum for faget. Forskere i dag kan forklare mer utfyllende om teknikker og språkutvikling enn noensinne, og tar mer enn gjerne avstand fra den historisk ladete bruken av runer som symboler, særlig den nazistiske. Dette avstandstagende kan ha lagt lokk på å vise hvordan tradisjoner for symbolsk, religiøs og spirituell praksis har oppstått og blitt videreført ved hjelp

av runer – også blant runologer. I lagene utenfor den runologiske kjernen florerer en interesse for å vise de «glemte» sider og aspekter gjennom universelle størrelser, identitet og autoriteter.

I undersøkelser av arkeologifaget har Vidar Trædal påpekt hvordan aktører langt utenfor arkeologifagets kerne henviser til forskningshistoriske autoriteter for å underbygge sine synspunkter – autoriteter som ikke representerer den nyeste kunnskapen i fagets kerne, men argumenter som hører til en annen tid. Spirituelle og ideologiske runeinteresserte henviser også til forskningshistoriske autoriteter som underbygger deres ønskede synspunkter, blant dem finner vi Johannes Bureus, Sigurd Agrell og Guido von List. Disse mer eller mindre aksepterte undergrunnskulturene mener at den fulle og hele sannheten om runenes potensial ikke kommer frem i den vitenskapelige forskningen, slik som den metavitenskapelige retorikken mer generelt synes å være opptatt av å finne noen som kan svare på deres spørsmål. Implisitt ligger det i denne tilnærmingen at de opplever at fagkulturen, runologene, av i dag ikke gjør det.

I USA har den såkalte Kensington-steinen vakt stor interesse i generasjoner med etterkommere av utvandrere i Midtvesten. Det har vært en aktiv dialog mellom runologer og KRS-tilhengere helt siden steinen ble oppdaget. I tidsskriftet *Nytt om runer*, som ble utgitt av Runearkivet ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, i perioden 1987–2004 (siste nummer publisert i 2006), ble nye bibliografiske referanser i debatten presentert under en egen overskrift: «Kensingtonia» i 11 årganger. De amerikanske tilhengerne vil gjerne se runesteinen som en lenke til røtter og land i Midtvesten, mens runologer avviser runene som «falske». Runologer har engasjert seg og bidratt til mang en konstruktiv debatt vedrørende funnet, uten at det har fratatt pengesterke amerikanere å fronte deres sterke tro på den identitetsskapende steinen. Da har ikke fagmiljøets vitenskapelige argumentasjon noe å stille opp med. Identiteten runene tilbyr, veier tyngre enn de vitenskapelige argumentene.

Akademiske fags møte med andre deler av samfunnet gjelder ikke alene arkeologi eller runologi, men speiler også generelle tendenser i det globale og nettbaserte samfunn der kunnskap brukes og formidles raskt blant en stor mengde brukere. Alternativer til medienes tradisjonelle formidling av kunnskap og nyheter vinner oppslutning i opinionen og vekker særlig engasjement blant ekstreme høyreorienterte miljøer (von Schnurbein, 2016). Alternativene ønsker å formidle den *egentlige* sannheten – den som politikere og vitenskapsmenn «holder skjult» for folk. Den samme retorikken finnes blant runeinteresserte i de ytterste

sirkler utenfor fagkjernen: De ønsker å konstruere en alternativ sannhet om runene – en sannhet fundert på identitet og ideer om det urgamle, der følelser, tro og praksis står sentralt.

En økende spesialisering i retning av språk som runologifaget gikk gjennom i etterkrigstiden, kan ha bidratt til å forsterke skillet mellom ulike interessegrupper. Det gjør det betimelig å spørre om den akademiske spesialiseringen generelt bidrar til at andre «kunnskapsprodusenter» tar over som premissleverandører i offentligheten. Dersom man i fagkulturen markerer avstand fra utenforstående aktører og prioriterer

«Om forskere kan tilrettelegge formidlingen – og selv deler av forskningen – etter temaer som folk søker svar på, kan man forhindre propagandistisk og metavitenskapelig misbruk, og runenes belastede omdømme kan motvirkes.»

å forvalte egne spesialkunnskaper, overlates behovene for svar til andre aktører. I den arkeologiske fagdebatten fremkommer det et bilde av at den alternative arkeologiens retorikk og målsetning er å tilby sannheten, den sannheten som fagfolk ikke formidler. Arkeolog Stig Welinder sammenlikner «alternativ arkeologi» med alternativ medisin og parapsykologi. Han poengterer at alternativene ofte oppleves «mera spennende och hoppingivande – också i frågor om hälsa, liv och död, meningen med livet, och framtiden» (Welinder, 2004, s. 28). Nettopp i dette paradokset ligger en utfordring til forskere og fagfolk: å innrette seg mot en bredere gruppe brukere enn dem som befinner seg i deres egen kerne ved å relatere forskningen til de store spørsmålene om livet, døden og kjærligheten. Mennesker søker svar på store, eksistensielle spørsmål om opphav og identitet. Det er kanskje ikke helt tilfeldig at runolog Jonas Nordby nådde medieverden rundt med en autentisk formel for å skrive «Kys mik» (norrønt for 'kys meg') i lønruner i forbindelse med valentinsdagen 2014 (Se for eksempel: Kvittingen, 2014; Flood, 2014; Vincent, 2014; Mulholland, 2014).

→ HVA ER FORDELENE MED MINDRE POLARISERING?

Fra et kultursemiotisk perspektiv understrekes det at vekst i en kultur kan skje når ulike kulturer kommuniserer, og at denne kommunikasjonen er best i grenseområder (Lotman, 2008 [1996], s. 112). Det er i disse møtene en vil ha mulighet til å nøytralisere og påvirke meningsmangfold i retning av hva som er vitenskapelig forankret. Om forskere kan tilrettelegge formidlingen – og selv deler av forskningen – etter temaer som folk søker svar på, kan man forhindre propagandistisk og metavitenskapelig misbruk, og runenes belastede omdømme kan motvirkes.

«Runetegnene har, og har hatt, en evne til å begeistre og fascinere i århundrer. Denne evnen trenger ikke å være skremmende, men kan brukes som en innfallsport til å snakke om livets store spørsmål. I vår tid er ikke slike temaer mindre aktuelle, snarere tvert imot – verden hungrer etter tydelige stemmer som kan gi retningslinjer.»

Dersom den akademiske diskursen ikke er bevisst på sine grenseområder, som vender både utover og innover, vil det resultere i at kjernen blir strengt organisert og fungerer som en selvregulerende egenkarakteristikk. Det vil på sikt føre til at kjernen samtidig mister sin dynamikk «og blir stiv[e] og ute av stand til å utvikle seg videre» (Lotman, 2008 [1996], s. 96–97). Samtidsarkeolog Mats Burström (2004, s. 48) har påpekt at humanistiske fags interne spesialisering bidrar til å øke kløften mellom fag- og populærkultur, og utfordrer sitt eget fagmiljø: «Om vi som arkeologer inte bara vill studera vad människor en gång gjort med de ting vi hittat i jorden, utan också å försöka förstå vad tingen gör med oss människor, måste vi höja blicken». Når fagkulturen er preget av spesialisering, og dessuten krav

om publisering og aktivitet internt i sin kultur (jfr. Williams, 2015 om runologifaget), overlates noe av runenes identitetsskapende og symbolske potensiale til flyktige og søkende historieinteresserte.

Tidligere nevnte jeg at Marie Stoklund i 2006 spurte hvem som har ansvaret for å tilrettelegge for alternative brukere i runologien. Det samme spørsmålet har vært reist også innen arkeologifaget, der Pia Andersson svarer at det er fagpersonene i kjernen som har ansvaret: «Jag tycker också att det borde ligga inom en akademisk disciplins ansvarsområden att hantera det som disciplinen i sin tur också ger upphov till, oavsett vilken akademisk disciplin det gäller» (Andersson, 2004, s. 181). Og på ett sett har Andersen rett – formidlingen fremmes som en av de tre kjerneaktivitetene i vitenskapelige sammenhenger i tillegg til forskning og undervisning, nettopp for å understreke viktigheten av ansvaret forskere har for å formidle sin kunnskap «i sin egen virksomhet for øvrig og i offentlig forvaltning, kulturliv og næringsliv» (universitets- og høyskoleloven § 1-1). For å imøtekomme behovene og etterspørselen i miljøer utenfor den akademiske diskursen, blant folk som er alminnelig interesserte i å forstå verden, bør fagfolk – enten de er arkeologer eller runologer – relatere sine temaer til de store spørsmål som mennesker alltid interesserer seg for. Slike temaer kan bidra til å styrke en felles-menneskelig tilhørighetsfølelse som ikke fremhever rase, ideologi eller tankesett, men som fremhever menneskelige interesseområder – som går over tid og rom – og som kan være med på å forme menneskers identitet.

Kultur- og debattredaktør i *Bergens Tidende*, Hilde Sandvik, skrev i februar 2016 om konsekvensene av et Europa som «har bygd med seg sjølv, svekkja sine egne institusjonar og gløymt si eiga historie», nemlig rasering av kultur- og verdensarv. Hun viser blant annet til IS' ødeleggelse av Palmyra. Den historiske arven, kulturen, er viktig for alles identitet – ikke bare de som fronter ekstreme holdninger. Vi har alle et ansvar for å forvalte kultur, historie og grunnleggende verdier, og ikke overlate det til aktører som villig står på barrikadene for det samme – om enn med et ideologisk propagandistisk budskap.

KONKLUSJON

Runene har vært kilde til breddestudier gjennom århundrer, og tjent til inntekt for ideologi og spiritualitet i tillegg til språk. Den språklige og dokumenta-

² Identitetsbegrepet er et omfattende tema i flere disipliner, og kan nødvendigvis diskuteres i langt mer utfyllende termer. En populærvitenskapelig tilnærming til begrepet finnes for eksempel i Thomas Hylland Eriksens bok *Røtter og føtter – identitet i en omskiftelig tid*. Aschehoug forlag, 2004. Om bruk av historien i identitetsbygging kan det for eksempel vises til: Tore Jansson: *Germanerna: myten, historien, språken*. Stockholm: Norstedts, 2013. Peter Heather: *Empires and Barbarians: Migration, Development and the Birth of Europe*. London: Macmillan, 2009.

riske spesialiseringen i runologien, som kan sees som en reaksjon på tidligere magisk og ideologisk bruk, har bidratt til større avstand mellom fagkultur og de utenfor. Paradoksalt nok ytres det i politiske meldinger for forskning og høyere utdanning at forskningen skal være samfunnsnyttig og gjøres tilgjengelig for folk. Når det som premieres internt i akademia, er publiseringer i aktuelle tellekanaler, som er rettet mot et fagpublikum, hjelper ikke dette til at forskere prioriterer å rette forskningen ut, ei heller til å ta allmenhetens interesser og behov for å finne svar på alvor. Slik oppstår det et tomrom mellom vitenskap og allmenhet som andre aktører synes fritt å kunne utnytte. I frykt for å støte noen ser det ut til at mange ender opp med å vise liten interesse for (og heller ta avstand fra) en viktig del av nordisk språk- og kulturhistorie – nemlig runene som identitetsbærere.

Pseudo-vitenskapelige aktører får dermed anledning til å skape «alternative» svar på alminnelige spørsmål. Deres intensjon om å drive «folkeopplysning» om den egentlige «sannheten» skaper tilhengerskarer med bestemte politiske og ideologiske synspunkter. I disse alternative forklaringsmodellene brukes runer og annet historisk og kulturelt gods som symboler for identitet – en identitet som også aktivt benyttes av ideologiske kampanjer. Støtten finner de i gamle forskningsautoriteter som berørte temaer om tro, opphav og identitet.

Etter krigen ble man bevisst på hvordan forskning og vitenskapelige utlegninger kunne tjene til inntekt for politisk aktivitet, og positivisme og objektivitet ble de nye idealene. Verdinøytralitet er fremdeles et vitenskapelig ideal, men man kan spørre seg om det er mulig å oppnå objektivitet i humanistisk forskning. Som individer i gitte omgivelser er vi hele tiden med på å skrive vår historie og gi nye uttrykk til gamle forskningsobjekter, som for eksempel runer.

Runetegnene har, og har hatt, en evne til å begeistre og fascinere i århundrer. Denne evnen trenger ikke å være skremmende, men kan brukes som en innfallspport til å snakke om livets store spørsmål.² I vår tid er ikke slike temaer mindre aktuelle, snarere tvert imot – verden hungrer etter tydelige stemmer som kan gi retningslinjer. Vi har alle behov for å få svar på store spørsmål knyttet til identitet og tilhørighet. Dette kan med fordel være del av både skolens arbeid og forskernes studier. En åpen dialog om identitet og tilhørighet kan være med på å frata ideologiske og pseudo-vitenskapelige aktører dominans i symbolorientert bruk av historiske fenomener. ●

LITTERATUR

- Agrell, S. (1991. [1931]). *Senantik mysteriereligion och nordisk runmagi: En inledning i den nutida runologiens grundproblem*. Stockholm: Psychick Release.
- Andersson, B. (1995). *Runor, magi, ideologi. En idéhistorisk studie*. Doktoravhandling. Uppsala: Swedisch Science Press.
- Andersson, P. og S. Welinder (red.). (2004). *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*. Lindome: Bricoleur Press.
- Andersson, P. (2004). «Helig plats eller vanl... och vanlig arbetsplats.» *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*, P. Andersson og S. Welinder (red.) Lindome: Bricoleur Press, s. 165–184.
- Antonsen, E. (1995). «What kind of Science is Runology?» *Småtrykk i Det Kg. Norske Videnskabers Selskabs Forhandlinger*, Oslo, s. 125–139.
- Avpixlat (2017). *Avpixlat*. Hentet fra: <http://avpixlat.info/>
- Burström, M. (2004). «Stora frågor eller säkra svar? Om arkeologins kunskapsmål.» *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*, P. Andersson og S. Welinder (red.) Lindome: Bricoleur Press, s. 41–50.
- Barnes, M. (2013). «What Is Runology, and Where Does it Stand Today?» *Futhark. International Journal of Runic Studies*, 4, s.7–30.
- (1994). «On Types of Argumentation in Runic Studies.» *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Grindaheim 1990*, J. E. Knirk (red.). Uppsala universitet, s.11–29.
- Dansk biografisk lexicon*. Bind XIX, 1905.
- Den Nordiska Motstandsbevegelsen (2017). *Nordfront*. Hentet fra: <https://www.nordfront.se/>; www.frihetskamp.net
- Düwel, Klaus. (1988). «Buchstabenmagie und Alphabetzauber Zu den Inschriften der Goldbrakteaten und ihrer Funktion als Amulette.» *Frühmittelalterliche Studien*, Vol. 22. s. 70–110.
- Elias, N. (1994 [1989]). *Elias og Habermas. Nasjonalisme og Nasjonal identitet*. Oversatt av Eivind Tjønneland. Cappelen Akademisk Forlag.
- Emberland, T. (2003). *Religion og rase: Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: Humanist forlag.
- Emberland, T. (2009). «Antroposofi, Völkisch-tenkning

- og Nazisme – Ideologisk naboskap og rivalisering i det kultiske miljø.» *Din – Tidsskrift for Religion og kultur*.
- Eriksen, T. H. (2004). *Røtter og føtter – identitet i en omskiftelig tid*. Oslo: Aschehoug forlag.
- Flood, A. (2014, 12. februar). Ancient Viking code deciphered for the first time. *The Guardian*. Hentet fra: <http://www.theguardian.com/books/2014/feb/12/ancient-viking-code-deciphered-runologist-jotunvillur>
- Heather, P. (2009). *Empires and Barbarians: Migration, Development and the Birth of Europe*. London: Macmillan.
- Hunger, Ulrich. (1984). *Die Runenkunde im Dritten Reich*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Jansson, T. (2013). *Germanerna: myten, historien, språken*. Stockholm: Norstedts.
- Knirk, J. E. (1997). «Runer som tegn og symboler.» *Middelalderens symboler*. A. Christensson et al. (red.). Bergen: Senter for europeiske kulturstudier, s. 83–105.
- Kvittingen, I. (2014, 2. februar). Løser vikingenes runekoder. *Forskning.no*. Hentet fra: <http://forskning.no/arkeologi-historie-sprak/2014/01/loser-vikingenes-runekoder>
- Lotman, J. (2008 [1996]). *Kultursemiotikk*. Oslo: Cappelen Forlag.
- MacLeod, M. og B. Mees (2006). *Runic Amulets and Magic Objects*. Woodbridge: Boydell.
- Metapedia (2016 og 2017). *Metapedia*. Hentet fra: <http://www.metapedia.org/>
- Moltke, E. (1958). *Jon Skonvig og de andre runetegnere*. Bind II. København: Ejnar Munksgaard.
- Mulholland, A. (2014, 14. februar). Viking Valentine? 900-year-old 'kiss me' code cracked. *CTV News*. Hentet fra: <http://www.ctvnews.ca/sci-tech/viking-valentine-900-year-old-kiss-me-code-cracked-1.1686394>
- Norris, M. (2015). *A Pilgrimage to the Past. Johannes Bureus and the Rise of Swedish Antiquarian Scholarship 1600 – 1650*. Phd.-avhandling. Lunds Universitet.
- Olsen, T. (2016, 24. februar). Vil ta Odin tilbake fra høyreekstreme. *Aftenposten*. Hentet fra: <http://www.aftenposten.no/article/ap-8369523.html>
- Peterson, L. (1996). «Runologi: Försök till ett aktuellt signalement.» *Saga och Sed: Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok* 1995, s. 39–54.
- Sandvik, H. (2016, 26. februar). Europas natt og tåke. *Bergens Tidende*. Hentet fra: <http://www.bt.no/meninger/kommentar/sandvik/Europas-natt-og-take-3551103.html>
- Schnurbein, Stefanie von. (2016). *Norse Revival. Transformations of Germanic Neopaganism*. Leiden, Boston: Brill.
- Skovgaard-Petersen, K. (2010). «Saxo, Snorre og den nationale historieforskning i 1600-tallet.» *Saxo og Snorre*. J. G. Jørgensen, K. Friis-Jensen og E. Mundal (red.). København: Museum Tusulanums forlag, s. 17–36.
- Spurkland, T. (2001). *I begynnelsen var Futhark*. Oslo: Cappelen forlag.
- (1987). «Runologi – Arkeologi, Historie eller Språkvitenskap.» *Norskraft* 52, s. 46–57.
- Svenskt biografiskt lexicon*. Bind 6, 1926.
- Stoklund, M. (2006). «Runer før, nu og fremover.» *Studier i Nordisk 2004–2005*. København: Selskab for Nordisk Filologi, s. 178–193.
- Trædal, V. (2004). «Arkeologi i yttersta cirkeln?» *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*. P. Andersson og S. Welinder (red.). Lindome: Bricoleur Press, s. 51–64.
- Vincent, J. (2014, 13. februar). Mysterious 900-year-old Viking code deciphered to reveal 'Kiss me' love message. *Independent*. Hentet fra: <http://www.independent.co.uk/news/science/mysterious-900yearold-viking-code-deciphered-to-reveal-kiss-me-love-message-9126344.html>
- Williams, H. (2015). «Review of Lars Magnar Enoksen. *Runor: Mästarens handbok*. Lund: Historiska media, 2015. 220 s. ISBN 978-91-7545-317-0.» *Futhark. International Journal of Runic Studies* 6, s. 187–192.
- Welinder, S. (2004). «Arkeologins gränser.» *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*. Lindome: Bricoleur Press, s. 23–40.
- Zimmermann, Ute. (2014/2015). «Bier, Runen und Macht: Ein Formelwort im Kontext.» *Futhark – International Journal of Runic Studies*. p. 45–64.
- Aaser, K. og Holmes, M. (2017, 13. oktober). Alpinalandslagets offisielle plagg prydes av nazisymboler. *Verdens Gang*. Hentet fra: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/alpinalandslagets-offisielle-plagg-prydes-av-nazitilknyttede-symboler/a/24161022/>